

ביאורים

אתמול ראינו שהמהר"ל חילק בין שני המדרשים שמתארים את יציאת מצרים. האחד מבטא את הקושי בהוצאת ישראל ממצרים מצד הקב"ה - וכפי שביארנו, הקושי הוא בעצם הקשר החזק בין הקב"ה לעם-ישראל - והשני נוגע יותר לקושי מצדם של ישראל, לנתק עצמם מזהויות החומרניות המוכרות להם, ולדרוש מעצמם חיים רוחניים של עם ה'.

על פי המדרש השני יציאת ישראל ממצרים הייתה בעת הבשלות שלנו כעם לצאת ולהיות עצמאיים, כעובר במעי אמו שהגיע זמנו לצאת. תהליך זה הגיע למיצוי כאשר עם ישראל מנה שש מאות אלף איש - "ויסעו בני ישראל מרעמסס ספתה כִּשְׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף רְגְלֵי הַנְּבָרִים לְבַד מִטָּף" [שמות פרק יב, לז].

במספר שש נברא העולם, הן מצד ימי בריאת העולם (ששת ימי בראשית) והן מצד אופן התפיסה החזותית שלנו את העולם; לכל בריאה, אף הקטנה ביותר (אפילו אטומים) יש שישה צדדים, משום שלכל דבר יש עומק, גובה ורוחב. אין דבר שיש לו רק גובה ורוחב, משום שאם אין לו עומק הוא בעצם לא קיים. העולם נברא בשישה ימים משום שהבריאה האלוהית נתפסת אצלנו, הנבראים, דרך המספר שש.

ניקח לדוגמה מחברת ונצייר בה ריבוע, למרות שנוכל לראות את הריבוע לא נוכל לאחוז בו משום שאין לו ממשות. לעומתו המחברת היא דבר קיים בעולם, באופן שלם יותר. אם-כן, עולם הטבע מאפשר גם ריבוע או קו, אבל רק כציור דו ממדי. כדי שיהיה לעצם מסוים קיום באופן שלם בעולמנו הוא צריך להיות בעל שישה צדדים. מכאן אנו למדים שבכל מקום ביחס לנבראים מתבטאת השלמות במספר שש.

המספרים בשיטת המהר"ל אינם רק דוגמאות וסימנים, אלא מצביעים על עקרונות בסדר שבו נברא העולם. למשל, כיוון שלמספר שש יש משמעות רוחנית, נמצא אותו בהופעות נוספות בבריאה המתאימות למשמעותו הרוחנית.

כאשר עם ישראל מונה שש מאות אלף איש, הוא הופך לבריאה בפני עצמה של עם. כפי שעובר יודע שהוא בשל ליציאה לעולם ומתחיל לעשות את דרכו החוצה, כך גם עם בשל שראוי לו להיות אומה בפני עצמה כאשר הוא מונה שש מאות אלף איש. (בלימודנו מחר יבאר המהר"ל למה דווקא שש מאות אלף, ולא שש מאות).

הרחבות

• המספרים העקרוניים

צורת ישראֵל ושלמותם שש מאות אלף. המהר"ל מצביע על כך שבאירועים רבים התורה מונה את עם ישראל בשש מאות אלף. לדבריו, המספר 'שש מאות אלף' מצביע על מהות מיוחדת של עם ישראל.

ייתכן כי מספר זה לא משקף מניין אמיתי כאשר משתמשים בו מאוחר יותר חכמי התלמוד והמדרשים. כזה המקרה, למשל, בסיפור חז"ל על שש מאות אלף ישראל שהיו בכל עיירה מתוך שש מאות אלף עיירות שהיו בהר המלך [גיטין נז]. ובנצח ישראל פרק ו].

יש לציין בקשר לדברי המהר"ל כאן את מה שמפורסם שאף בשעת הקמת מדינת ישראל היו בארץ שש מאות אלף יהודים.

וראייה לזה ששלמות ישראֵל זה המספר, שהרי כשיצאו ממצרים היו שש מאות אלף, וכשנפלו בעגל היו שש מאות אלף, ובפרשת במדבר היו שש מאות אלף, ובפרשת פנחס היו גם כן שש מאות אלף, שמונה נראה כי צורת ישראֵל ושלמותם שש מאות אלף, ומה שנתוספו אחר כך זהו מפני הברכה שנתברכו, אבל שלמות ישראֵל, המספר שראוי להם, הוא שש מאות אלף. והטעם הוא ידוע, כי שש הוא מספר שלם, וזה כי לא תמצא דבר שלם כי אם על ידי מספר ששה. וזה, כי הנקדה היא אחת והיא חסרה, ¹ בעבור שאין לה התפשטות כלל. והקו אשר יש לו התפשטות בארץ, ויש לו שלמות יותר, בעבור שיש לו התפשטות בארץ, אף אין זה שלמות גמור, בעבור שאין לקו התפשטות רק ארץ, ואין לו התפשטות ארץ ורחב. והשטח אשר יש לו התפשטות ארץ ורחב, הוא שלם יותר, בעבור שיש לו התפשטות אל הצדדין הארבע, אבל אין לו עומק. אָמָנָם ² הגשם הוא השלם, בעבור שיש לו התפשטות הצדדין הששה, דהיינו מעלה ומטה וארבע רוחות, ואין התפשטות יותר מִשֵׁשׁ קְצוֹת אֵלוֹ. וכן הסכימו חכמי המחקר, כי הגשם הוא השלם בעבור שיש לו שש קצוות. ולפיכך דבר שהוא בעל שש צדדין, הוא השלם. ולפיכך היה מספר ישראֵל שש מאות אלף, כי מספר שש הוא מספר שלם, ³ שאין עליו תוספת.

ראיה לכך שהמספר שש מאות אלף הוא מספר השלמות של ישראל, כי כשיצאו ישראל ממצרים היו שש מאות אלף, ולאחר שמתו בעקבות חטא העגל היו שש מאות אלף, גם כשנספרו בתחילת ספר במדבר היו שש מאות אלף, וכן במפקד השני, שנכתב בפרשת פנחס, היו שש מאות אלף. הרי אנו רואים, שבמספר זה יש שלמות לישראל. אומנם עם ישראל גדל מעבר למספר הזה, אך מה שנוספו על מספר זה זו תוספת ברכה על השלמות, אבל המספר היסודי המהווה את שלמותם הוא שש מאות אלף. הטעם לכך שדווקא מספר זה מהווה את שלמותם, משום שהמספר שש הוא מספר של שלמות, ולא תמצא דבר שלם שאין לו שייכות למספר שש. ונבאר את השלמות שבמספר שש. ¹ הנקודה היא אחת, והיא אינה שלמה כי היא מצומצמת במקומה ואינה מתפשטת במרחב. לקו יש התפשטות במרחב, אבל הוא מתפשט רק לאורך, לכן גם הוא חסר, אף שהוא שלם יותר מהנקודה. השטח מתפשט במרחב לאורך ולרוחב, לכן שלמותו גדולה יותר, כי יש לו ארבעה צדדים, אבל עדיין אין בו שלמות, כי חסר לו עומק. את השלמות אנו מוצאים ² בגוף, שיש לו ארבעה צדדים ויש לו גובה, כלומר הוא מתפשט לשישה צדדים, למעלה ולמטה וארבעת הרוחות, ואין התפשטות ליותר מששה צדדים, לכן לגוף יש את השלמות. וכן הסכימו חכמי המחקר, שהגשם שלם מפני שיש לו ששה צדדים. לכן שש מאות אלף הוא המספר המבטא שלמות של עם ישראל, כי שש הוא מספר השלמות ³ שאינו זקוק לתוספת.

שלמות עם ישראל במספר שש מאות אלף

ביאורים

דרכו של עולם ששורשי הבריאה והחיים ניצבים בשמים, ומתוך המציאות הרוחנית מסתעפים חיים על פני האדמה. תפיסה זו מנחה פעמים רבות את המהר"ל לצייר קווים רוחניים על פי נתונים, שיכולים היו להצטייר כפרטים היסטוריים בלבד. גם בפסקה זו מבאר המהר"ל מדוע המספר של בני ישראל ביציאת מצרים הוא שש מאות אלף איש, משום שמספר בני ישראל בנקודת הזמן שבו נוצרה האומה הזו, הוא בודאי דבר עקרוני הדורש לימוד והעמקה.

אילו שש מאות אלף איש היה רק מספר בני ישראל בעת יציאת מצרים, ייתכן שהביאור היה ראוי להיות קשור דווקא ליציאת מצרים במספר זה. אך האמת היא שבני ישראל מונים שש מאות אלף גם במדבר וגם בעת כניסתם לארץ ישראל, משמע שיש במספר זה נקודה רוחנית עקרונית המתאימה לעם ישראל.

וכך כותב המהר"ל במקום אחר: "וזה מפני כי מספר של עשרות נגד תחתונים ומספר מאה נגד האמצעי ומספר אלפים נגד העליונים" (חייושי אגדות ח"ד עמ' קל). השלמות המספרית היא כפולה: מצד הספרה "שש", שמבטאת שלמות (כפי שביארנו אתמול) ומצד ה"מאות אלף", השלמות של ה"שש" מופיעה בשני מעגלים נוספים של שלמות, "מאות" ו"אלפים". עם ישראל מחדש בעולם את היכולת להיות אומה טבעית שלמה עם כל התכונות הראויות לאומה, ובד בבד להיות עם אלוהי המתהלך בעולמות עליונים. לשם כך נדרשת גם המדרגה האמצעית של ספירת המאות, המתווכת בין היכולת להתהלך בעולם ובין היותו עם ה'. אמנם את הסדרה של העשרות איננו מונים בפני עצמה, כמו את המאות והאלפים, מפני שהיא כלולה באחדות. וההוכחה היא שבעברית אומרים 'שישים' ולא 'שש עשרות', בשונה מסדרת המאות, ששם אנו אומרים 'שש מאות' במפורש.

הרחבות

• האחדות והשלמות

יִשְׂרָאֵל הֵם אֶמְהָ יְחִידָה. המהר"ל כותב שבגלל שהאומה ישראלית היא 'אומה יחידה' המספר 'שש' ראוי לה, כיוון שהוא מייצג מספר שלם שאינו זקוק להשלמה, כמו עם ישראל.

בגמרא בסנהדרין (לט.) מבואר כי בעוד שעל כל הגויים נאמר כי הם נחשבים לאפס ותוהו ביחס לבורא, כלומר, גדלותם ויצירתם אינה בעלת ערך ממשי ביחס לאלוהות, הרי שישראל אינם בכלל זה. ישראל הם המופיעים בעצמותם, בגדלותם וביצירתם, בשפה, בתרבות, בספרות ובכלל כוחות חייהם - את גדולת השם.

המהר"ל מסביר דברים אלו: אפסיות הגויים לעומת הקב"ה נובעת מכך שהם 'חומרניים' וממילא אינם בני השוואה לעניינים שברוח, וודאי שלא לאלוהים. ישראל, לעומת זאת, מופיעים את גדולת השם בעולם, ולכן הם נקראים 'מושלמים'. זו אומה רוחנית שאינה מושפעת במהותה מחסרונות החומר. שאר העניינים המאפיינים את ישראל, ככל עם ולשון - תרבות, ספרות, שפה וכדומה, טפלים למהות זו [גבורות השם, מד]. זו הסיבה שעם ישראל נקרא 'אומה יחידה', כשם שהקב"ה הוא יחיד בעולמו ואיננו בר השוואה לשום גודל פיזי, כך גדולתם של ישראל הינה בהיותם טפלים לערכים האלוהיים המופיעים דרכם, ועל כן הם 'מושלמים' מ'יחידים'.

לעילוי נשמת שמעון בן יצחק אשכולי ז"ל

אחדות, לכן לאומה יחידה ושלמה בעולם, המספר הראוי הוא שש מאות אלף, כמו שהיו ביציאת מצרים, ובהמשך עוד יתבאר ענין זה. ואין לומר שמספרם של ישראל ביציאת מצרים היה יותר משש מאות אלף, כי היו כאלו שמתו בשלושת ימי האפילה, כיון שאנשים אלו לא היו כשרים ואינם נחשבים בכלל ישראל. בשעה שהיו ישראל שש מאות אלף גברים בלא הטף, הגיעו לשלמותם, והיו כעובר שנשלמה צורתו, שאז הוא ראוי לצאת לאויר העולם ולא קודם לכן. על בחינה זו נאמר: או הניסה אלוקים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי, כלומר, כאילו היו ישראל בקרב המצרים, ונעשו לעם בתוך מצרים.

המספר שש מאות אלף

ומה שנהיה המספר שש מאות אלף, לא שש מאות או שש אלף, וטעם זה ידוע, כי צריך להיות להם כל שלש מדרגות של מספר, דהיינו, שש ומאה ואלף, שאם היה שש מאות עדין היה מספר חסר, בעבור שלא היה בו מספר אלף, שהוא יותר גדול. וכן אלו היה שש אלף, היה מספר חסר, בעבור שחסר מאה, שהוא בין שש ובין אלף. ולפיכך המספר השלם מספר שש מאות אלף, כי עתה יש כאן כל המספרים, כי מספר רבוא לא תמצא רק מעט ואין צריך למספר הזה, כי אין אף במקום שיכול למנות מספר רבוא, אין מונה בו כי אם באלף. ועוד, כי לשון רבוא מלשון רב, בעבור שהוא החשבון היותר גדול, ואין ראוי מספר זה לישראל, כי אין זה מספר של שלמות רק מספר של רבוי, והרבוי אינו שלם, כי השלם אפשר אין בו תוספת וחסרון, והרבוי יש בו תוספת שהוא רבוי. ואם תאמר, מאחר שיש כאן שלשה מספרים דהיינו אחדים, מאה ואלף, ולמה לא היה גם כן מספר עשרה? ואין זה קשיא אפשר תבין, כי חלוק יש בין מספר של עשריות ובין שאר מספרים, שהרי לא תוכל לומר שש עשריות, רק תאמר ששים. לכן לא תוכל לומר שש עשרה מאות אלף, הרי שלא תוכל למנות מספר העשרה עם השש כמו שתמנה המאה עם השש לומר שש מאה, ולפיכך אי אפשר לומר רק שש מאות אלף, ומספר עשריות אין לו מקום לכאן ככלל. לכן המספר השלם הוא שש מאות אלף, ואלו דברים ברורים מאוד. וכאשר היו ישראל שש מאות אלף היה לישראל שלמות הראוי להם, ואז יצאו ממצרים כמו העבר כאשר נשלם יוצא מבטן אמו.

ועוד, מצד שישראל הם אמה יחידה, ראוי לישראל זה המספר, שהמספר הזה הוא מספר שלם. וידוע, שכל שאינו שלם והוא חלק בלבד, אינו אחד, שיש עוד חלק, ויש בו רבוי. אבל השלם, מצד השלמות אפשר בו הוא אחד, שאין עוד חלק, ודבר מספם הוא זה בודאי. ומאחר שמספר ששה הוא מספר שלם, הוא מורה אחדות גם כן, ומפני זה ראוי לאמה יחידה ושלמה בעולם המספר הזה, שהוא שש מאות אלף, כאשר היו ביציאת מצרים. אמנם לקמן יתבאר עוד. וסוף סוף ראוי לישראל מספר שש בפרט. ואל תשים לבך על אותם שמותו בשלש ימי אפלה, כי מחמת שלא היו כשרים לא נחשבו בכלל ישראל. וכאשר היו ישראל שש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף, הגיע לישראל שלמותם לגמרי, והיו דומים לעבר כאשר נשלם צורתו אז ראוי לצאת ולא קדם, לכן אמרו (בשחר טוב טעם): או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי, כאלו היה ישראל בקרב שלהם, מצד אשר ישראל נעשו לעם בתוך מצרים.

המספר הוא שש מאות אלף ולא שש מאות או ששת אלפים, כי במספר זה כלולים שלוש דרגות המספר, אחדות, מאות ואלפים. אם היה המספר שש מאות, היה המספר חסר, כי לא היה בו האלף, שהוא יותר מהמאות. ואם היה המספר ששת אלפים, היה המספר חסר את המאות, שהוא בין האחדות ואלפים. לכן המספר השלם הוא שש מאות אלף, כי יש בו את כל המספרים. אמנם המספר ריבוא חסר כאן, אבל אין זה נחשב לחסרון, כי ריבוא מופיע מעט מאט, זיבדרך כלל לא מונים ברבבות אלא באחרים, ועוד, המילה ריבוא נגזרת מהמילה רוב והיא מבטאת ריבוי, לכן אין מספר זה ראוי לישראל, כי השלמות היא ללא תוספת וללא חסרון, והריבוי ענינו תוספת. עוד יש לשאול: מאחר שמספר זה כולל את האחדות, המאות והאלפים, מדוע אין בו עשרות? אין זו שאלה, כי יש הבדל בין העשרות לשאר המספרים, כי בעוד שאת המספרים האחרים אנו מונים בספרות האחדות, למשל שש מאות או ששת אלפים, לעשרות יש שם עצמי, כלומר אנו לא אומרים שש עשרות אלא ששים, וכן לא אומרים שש עשרות מאות אלף אלא ששים אלף. הרי שאין סופרים את האחדות עם העשרות, לעומת האחדות והמאות שנספרות יחד, לדוגמה: שש מאות. לכן המספר השלם הוא שש מאות אלף, ואין מקום למספר עשר, דברים אלה ברורים. כשהיו ישראל שש מאות אלף היו במספר הראוי להם, ואז יצאו ממצרים, כעובר היוצא מרחם אמו כאשר הושלם.

הסבר נוסף מדוע המספר שש מאות אלף ראוי לישראל, כי ישראל אומה יחידה ושלמה בעולם, ומספר זה הוא מספר שלם. ידוע שכל מה שאינו שלם זקוק לתוספת כדי שגיע לשלמות, לכן אינו אחד אלא ריבוי, כי לאחד אין תוספת ואין חסרון. גם המספר שש הוא מספר של שלמות המלמד על

המספר שש מבטא שלמות, ובשלמות אין ריבוי, לכן הוא ראוי לישראל שהם אומה יחידה

ביאורים

החומר והצורה הם יסודות שהמהר"ל עוסק בהם רבות. כשם שהמטבע עשוי מחומר (כסף, נחושת וכדומה) ועל גביו צורה מוטבעת שמשווה לו את ערכו, כך גם העולם מורכב מחומר טבעי ועל גביו צורה שנותנת משמעות ושווי לחומר. מתבאר מכאן שכך גם לשבעים אומות העולם יש חומר וצורה. לכל אומה יש את אנשיה ואת שאר המרכיבים הלאומיים שלה, אך מה שנותן לה קיום זו הבשורה שאותה הם נושאים.

"ידע תדע פי גר יהיה זרעך פארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" [בראשית טו, ג]. בברית בין הבתרים נמצא שורש כל עניין שעבוד ישראל במצרים, ומפסוק זה נלמד שיש תפקיד לשעבוד ולעינוי כחלק מיצירת עם ישראל. שהרי בברית זו הודיע הקב"ה לאברהם על גלות מצרים, מה שאומר שאין חטא הגורם לגלות זו, אלא כך לכתחילה נברא עם ישראל. המהר"ל מלמד שבמצרים היו שני תהליכים: שעבוד ועינוי. השעבוד הוא ביחס לצד הלאומי והחומרי של ישראל, והעינוי הוא ביחס לצד האלוהי של ישראל. שני החלקים של עם ישראל, החומר והצורה, נתקלו בשני צדדים מקבילים מצריים: חיי החומר של המצרים, שהובילו לשעבוד מדיני וכלכלי של עם ישראל, והצורה המצרית, המהלך התרבותי שלהם, שהתנגד לעם ישראל והביא אותם לענות את עם ישראל.

כאשר חותכים בבשר המת אין הוא מרגיש צער או קושי, כל הצער והכאב נובע דווקא ממקור חי. כך גם כאשר לעם ישראל יש תחושת שעבוד: מכאן בדיוק אנו למדים את ההיפך - העבדות לא מתאימה לנו. השעבוד של ישראל יוצר תחושת לאום נפרד, הרוצה לחיות חיים עצמאיים שלא תחת עם אחר. העינוי אינו עוד תחום שבו הציקו לנו, אלא שאותו שעבוד במצרים יצר גם תחושת עינוי. וזאת משום שהבשורה של עם אלוהי אברהם לא מופיעה ולא יוצאת לאור. תחושה זו עוררה בנו את הרצון לשוב לצו האלוהי - צורתנו הלאומית. לכן נאמר "וכאשר יענו אתו פן ירבה וכן יפרץ" - דווקא העינוי והעוני מעוררים את הרצון להיות נס ודגל לכל העמים.

הרחבות

• אלימות בין עמים נובעת מדחף רוחני

ומצד הצורה, רצה לומר, מה שהיו עם מיחד, עם ישראל, עם אלהי אברהם בפרט, ומזה הצד יבא להם העינוי. המהר"ל מבחין כאן בשתי רמות של מאבק מצרים בישראל - מצד החומר ומצד הצורה. גם המאבק מצד הצורה לא קיבל ביטוי רוחני אלא ביטוי מעשי, באמצעות תוספת העינוי שעינו המצרים את ישראל. העינוי מבטא את הצורך להתנגד לישראל, לא לתכלית מסוימת - שהרי הם כבר משועבדים להם - אלא מתוך דחף רוחני.

בספר 'אורות' כותב הרב קוק: "כל העמים מתפתחים ויוצאים אל הפועל על ידי תנועותיהם הטבעיות. המלחמות מעמיקות את הערך המיוחד של כל עם, עד שמתבלטת צורתו ויוצאת אל הפועל בהגמרה בכל פרטי עמקיה" [אורות המלחמה ו]. גם במלחמות קשות בין עמים ישנו דחף רוחני של התנגדות העמים אחד לשני, הנובע מכך שכל עם הוא מיוחד. המלחמה מוציאה לפועל את התכונות המיוחדות של העמים, וזה משפיע באופן טבעי ורוחני על האנושות בכללה.

חז"ל דורשים שבשעה שנטה משה את ידו על ים סוף "כל המים שהיו בכל המעיינות ובבורות ובכל מקום נבקעו וכן בשעה שחזרו חזרו כל המים" [בראשית רבה שמות ו]. המאבק בין ישראל למצרים עשה רושם מעבר לגבולות מצרים, וככל מלחמה, היה לדבר השפעה על העולם כולו. רבי שמואל בורנשטיין מוסיף כי כוונת המדרש לומר שהכוחות הרוחניים באנושות כולה נכנעו לפני ישראל [שם משמואל, פסח תרע"ז].

וכאשר תדקדק להבין עוד תדע, כי היו מצרים גוברים על ישראל מצד עקר יצירתם שעליה נקראו בשם ישראל, וגם גוברים עליהם בצד אשר הם עם, ודבר זה במדרגת החמור. כי לכל אמה יש שני בחינות: האחד מצד שהם עם בלבד, וזה במדרגת החמור, והשני מצד שהם עם מיחד, והוא במדרגת הצורה. ואלו שני כתובים מורים לה דבר זה. ומצד כל אחד משני דברים אלו: מצד הצורה ומצד החמור היו גוברים עליהם בענין מיחד. כי מה שמוכן לו הצורה, אינו מוכן לו החמור, ומה שמוכן לו החלק החמרי, אינו מוכן לו הצורה. פי יגיע לחמור דבר מצד שפלותו, דהינו שהיו תחת רשותם משעבדים לעבודתם, ויגיע לצורה דבר מצד חשיבותם, כי מצד חשיבותם יגיע להם קנאה והתנגדות והתגברות. וכאשר היו ישראל במצרים היו תחת רשותם, והיו עבדים למצרים, זהו דבר אחד. והיו מוסיפין עליהם עניו, זה ענין שני. הנה העבדות, מה שהם תחת רשותם, בא להם מצד החמרי שבהם, אשר החמור הוא עבד תמיד והוא תחת רשות אחר. ומצד הצורה, רצה לומר, מה שהיו עם מיחד, עם ישראל, עם אלהי אברהם בפרט, ומזה הצד יבא להם העינוי אשר היו גוברים עליהם מצרים בעניו, כי הצורות גוברות זו על זו מתנגדות זו אל זו. ולכך נאמר לאברהם בברית בין הבתרים (בראשית טו, ג): ידע תדע פי גר יהיה זרעך, ועבדום וענו אתם, הזכיר שני דברים: עבודה ועינוי. מצד עניו החמור שבהן, ראויים להיות עבדים, ויהיו תחת רשות אחר והם עבדים להם, ומצד עניו הצורה, היו מצרים גוברים עליהם ומשעבדים אותם בעניו. נמצא כי ישראל היו במצרים משעבדים בחלק החמרי ובחלק הצורה.

המצרים גברו על ישראל מצד הצורה ומצד החומר

כשתדקדק בדברי חכמים תדע, כי המצרים גברו על ישראל בשני מישורים: האחד, מצד עיקר יצירתם הרוחנית של ישראל, והשני, מצד היותם עם, היינו מהצד החומרי שלהם. לכל אומה יש שתי בחינות: האחת, עצם היותם עם, והוא הצד החומרי, והשנייה מצד אופייה המיוחד של האומה, כלומר מצד צורתה הרוחנית של האומה. שני הפסוקים: כור הברזל וגוי מקרב גוי מלמדים, שהמצרים גברו על ישראל משתי הבחינות הללו בכל אחת לפי ענינה, כי מה שראוי לצורה אינו ראוי לחומר, ומה שראוי לחומר אינו ראוי לצורה. מצד החומר השפל שעבדו אותם המצרים, והיו עבדות תחת רשותם. ומצד הצורה, שהיא בעלת חשיבות, סבלו מקנאת המצרים ומהתנגדותם. על כן כשהיו ישראל במצרים היו תחת רשות המצרים והיו עבדיהם, זה מצד החומר, ועוד הוסיפו עליהם עינוי, וזה מצד הצורה. כי העבדות, היינו שהם תחת רשות אחרים, באה מהחומר שהוא תמיד כפוף לרשות אחרת ומשועבד. ומצד הצורה, כלומר מצד ייחודם כעם אלוקי אברהם, בא עליהם העינוי, כי צורות העמים מתנגדות זו לזו. לכן נאמר לאברהם בברית בין הבתרים: ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם. הזכירו בפסוק שני דברים: עבודה ועינוי, מצד החומר - עבדות, ומצד הצורה - עינוי. נמצא שישראל היו משועבדים מצד החומר ומצד הצורה.

ביאורים

בימים הקודמים ראינו שבישראל יש שתי בחינות: הצד הראשון דומה לשאר האומות והצד השני מיוחד לעם ישראל. הצד הדומה לשאר האומות נקרא 'חומר', עליו נאמר "גוי מקרב גוי", ובזה יציאת ישראל ממצרים דומה לעובר שנתון בקרב בהמה. ומדייק המהר"ל שבמדרש נאמר דווקא בהמה ולא אישה, מפני שבהמה היא חומרית. הצד השני, המיוחד לישראל, הוא 'צורה', ועליו נאמר "ואתכם הוציא מכור הברזל", ובזה נמשלים ישראל לזהב מזוקק ההופכי למצרים, שנמשלים לאש.

מן המדרש השני למדנו שני דברים: א. כפי שהצורף מכניס את הזהב לאש לכתחילה, כך גם הקב"ה שם את ישראל במצרים לכתחילה. ב. כמו שזהב הנתון באש מזדכך, והסיגים שבו נפרדים, כך גם העינוי במצרים זיכך את אופיים ותכונתם של עם ישראל. כאשר עם ישראל משלים את שנות העינוי במצרים, ומברר את אופיו הרוחני המיוחד הראוי לו, אז הופך להיות עם ה' - עם נחלה.

בעם רגיל, הקומה הלאומית היא החשובה יותר. הצבא, הכלכלה והדאגה לחיי רווחה עומדים במרכז. על גבי זה בונה כל עם אופי ותרבות ייחודיים. לעומת זאת, אצל עם ישראל שני הצדדים נוצרו בבת אחת - בחצות הלילה של יציאת מצרים, כיוון שהצד הרוחני גם הוא חלק מממהות האומה. זהו הגודל המיוחד והמופלא של יציאת מצרים. שני המדרשים המבטאים את אותו רגע של יציאת מצרים משני כיוונים שונים, חומר וצורה, מלמדים אותנו על ייחודו של עם ישראל על פני שאר העמים. אצלנו הקומה הרוחנית אינה תוספת או בונוס להיותנו עם, אלא היא מגדירה אותנו כעם בדיוק באותה עוצמה של עצם קיומנו.

הרחבות

• בין ישראל לעמים

כך היה ישראל מתחברים למצרים מצד החמר, שהיה תחת רשותם, מתחברים להם כמו העבר לאמו. בישראל ישנו גם צד חומרי שבו מכונים הם 'גוי'. האם אמנם בחלק זה שווים הם לכל עם ולשון?

סביב עניין זה מתאר הרב צבי יהודה קוק ויכוח שהתקיים בעיירה בויסק בין אביו, הרב קוק, לבין הרב אליסברג. האחרון טען כי בכל מה ששייך ללאומיות החומרית, ובכלל זה אהבת העם והנאמנות אליו ולמולדת, אין הבדל מהותי בין ישראל לאומות. הרב קוק טען לעומתו: "כי צריכה היא (=הלאומיות הישראלית) להיות בתחילת יסוד עצמותה ובכל מהותה, מיוחדת בתוכן קדושתה העליונה, ומתוך כל עיקר הווייתה... שייכת לכל קדושתן של האמונה התורה והמצוות... באחדותן של ישראל-אורייתא-וקוב"ה, אשר גוי אחד הם בארץ" [לשלושה באלול א, יא]. לפי דבריו, הלאומיות הישראלית שונה מלאומיות שאר האומות, שכן היא נובעת מציווי ה' - ממקור הקודש. גם על הצד הגשמי של ישראל, שבו הם מכונים 'גוי', נאמר "גוי אחד בארץ" [שמואל ב, ז]. אחד - מיוחד.

ואמר נגד ענין החמר, אשר בשבילו היו תחת יד אחר (דברים ד, ד): או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות וגו', כלומר כי מצד ענין החמרי בישראל היו תחת יד אחר, והקדוש ברוך הוא הוציא אותם מקרב גוי, אשר הם היו תחת ידם. ולכך דרשו זכרונם לברכה, כמו העבר אשר הוא נתון בקרב בהמה, כלומר כי העבר מתחבר אל אמו מצד חמרו, כך היו ישראל מתחברים למצרים מצד החמר, שהיו תחת רשותם, מתחברים להם כמו העבר לאמו. ואמר, כשם שהרועה פושט ידו לתוף מעי של בהמה, ולא אמר כשם 'שהחיה פושט ידה לתוף מעיה של אשה, כי הבהמה היא חמרית, ולכך מדמה אותה לבהמה. וכנגד הענין אשר מצד הצורה אמר (שם, ט): ואתכם הוציא מכור הברזל וגו', ורצה לומר כי המצרים היו גוברים עליהם, פועלים בהם ומצרפים אותם, כמו שהאש פועל בזהב שבכפור. וזה מצד הצורה בלבד, כי מזה הצד בא להם הענוי. ומדמה עקר צורת ישראל לזהב, כי הזהב הוא כנוי אל הצורה אשר היא זכה וצרופה, והיה ישראל עקר צורתם תחת רשות מצרים, עד שבשביל זה לא היה להם חבור כלל אל המוציא. וזה שאמר (שם): ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה, כי מצד הצורה שלהם היו ישראל לעם נחלה. ובפסוק השני נאמר: או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו', לא זכר אותם רק בשם גוי בלבד, שזהו ענין חמרי בישראל.

כלל הדבר, כי מצד הפחות שבישראל והוא ענין חמרי היו ישראל עבדים לפרעה מצד עצמם, ומצד החשוב שבהם, שהוא ענין הצורה, היו המצרים שולטים עליהם בכה ופועלים בהם. וכנגד אלו שני דברים אמר הכתוב (תהלים קיד, א): בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז, הזכיר, כי יצאו ישראל בשני חלקיהם: בשם יעקב ובשם ישראל, כי בשניהם היו משעבדים במצרים, כי שם יעקב נאמר על הפחות והשפל, והוא ענין החמרי שעליו נקראו בשם יעקב, מלשון עקב. ושם ישראל נקרא על שם הצורה, שהיא חשובה, מלשון כי שרית, וזה מבאר.

כנגד צד החומרי, בגללו היו משועבדים תחת יד מצרים, נאמר: או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וכו', כלומר מצד החומר היו ישראל תחת יד מצרים והקב"ה הוציא אותם גוי מקרב גוי שתחתיו היו משועבדים. לכן דרשו חכמים, כעובר הנתון בקרב בהמה, כי קשר העובר לאמו הוא מצד החומר, וכך היו ישראל תחת שליטת המצרים מצד החומר. ועוד אמרו, כרועה הפושט ידו לרחם הבהמה, ולא אמרו כמו המיילדת הפושטת ידה לרחם אשה, כי הבהמה חומרית לכן דימו לבהמה ולא לאשה. וכנגד השעבוד מצד הצורה נאמר: ואתכם הוציא מכור הברזל, כי המצרים פעלו על ישראל וזקקו אותם, כמו האש המזקקת את הזהב שבכור. דימו את צורת ישראל לזהב, כי הצורה זכה וצרופה. כיון שמצד צורתם היו משועבדים, לא היה להם חיבור אל הקב"ה המוציא אותם ממצרים, לכן נאמר: ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה. כי מצד צורתם המיוחדת הם עם נחלה. ובפסוק השני נאמר: גוי מקרב גוי, הזכיר אותם בשם גוי, שהוא הצד החומרי שבישראל. קיצור הדברים: מהצד הפחות שבישראל, דהיינו מצד החומר היו ישראל עבדים לפרעה, וזה מצד עצמם. מהצד החשוב שבהם, מצד הצורה, שלטו בהם המצרים ופעלו עליהם בכח. כנגד שני ענינים אלו נאמר: בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לעז. הזכיר הכתוב שיצאו ממצרים בשני שמות: יעקב וישראל כי בשני החלקים יצאו ממצרים מפני שבשניהם היו משועבדים. השם יעקב שבא מלשון עקב, נאמר על החלק הנמוך והשפל, הצד החומרי. ובשם ישראל נקראו על שם: כי שרית, מפני הצורה המיוחדת.

הקדמה

כשהתורה רוצה להדגיש לנו איך לא להיות, היא אומרת - "כמעשה ארץ מצרים לא תעשו". ככה אל תהיו, אלא תהיו בדיוק ההיפך. הדוגמה הכי מקולקלת שממנה אפשר ללמוד איך לא להיות - היא מצרים. קלקול 'מיוחד' זה של מצרים, אשר נבחרה לשעבד את ישראל, אומר דרשני. מדוע ישראל השתעבדו דווקא במצרים? ואיך דווקא משם נבנה עם הקודש, עם ישראל? דווקא בתהליך היווצרות האומה היה מתאים, לכאורה, שישאל ישראל ישתעבדו אצל אומה אשר דרכיה מתקונים לפחות במעט, כדי שיוכלו ישראל לקבל אי אלו מעלות מהם. שאלה זו תקפה גם כלפי העמים אשר ישראל כבשו מהם את ארץ ישראל ובאו אתם במגע. משום מה, דווקא אומות מקולקלות כל כך 'נמצאו' תמיד בסביבת ישראל כאשר הם בנו את עצמם.

כדרכו, המהר"ל יבאר את הצד הפנימי והרוחני; שעבוד מצרים את ישראל, עם שהוא הפוך ושונה לחלוטין מישאל נעשה בדווקא. הופכיות זו נדרשה כדי לבנות את עם ישראל. ככלל, מהלך זה תקף בכל עולם רוחני, גם בעולמו של היחיד מישאל - בדרך כלל לפני צמיחה של קומה חדשה, חווה האדם התמודדות וקושי, ודווקא הם גורמים לבנייה.

ביאורים

המהר"ל מבאר שדווקא מצרים נבחרו לשעבד את ישראל, משום שאין דבר מתפעל אלא מהפכו; כדי לשנות מצב של חום - צריך קור, כדי לבטל מציאות של חכמה - צריך סכלות ובערות. על כן, אומה אשר דרכיה מתוקנות וטובות לא הייתה יכולה לשעבד ולבטל את ישראל, שהם עם אלוהי, עם טוב. אם הצד הפנימי של האומה המשעבדת היה טוב, הם לא היו יכולים להתנגד ולפעול רע לישראל, שהרי הם טובים, כמוהם.

בטרם יבאר המהר"ל את המאפיין הייחודי לעם ישראל והמאפיין ההופכי אצל המצרים, נעמוד על כך שבדבריו אלו של המהר"ל - שמצרים לא היו יכולים לשעבד את ישראל אלמלא היו הפוכים להם - הוא מבאר יסוד גדול בעניין יציאת מצרים: אפשר לחשוב שעם ישראל, שישב במצרים, לא היה יכול להפוך לעם, כי הוא היה עסוק בלקושש קש ותבן ובשאר עינויי פרך ועבודות. אך המהר"ל מבאר שרק מתוך ההתנגדות הרעיונית, הרוחנית והפנימית של מצרים לתכונתם של ישראל - נבעה גם ההתנגדות המעשית לשעבד ולמנוע מעם ישראל להיות עם. על כן, אפשר לומר שתקופת השעבוד היתה תקופה של מאבק אידיאולוגי רוחני בין מצרים לישראל.

לאמירה שאין דבר מתפעל אלא מהפכו, יש שני צדדים: למפעיל ולנפעל - מצרים וישראל. שעבוד מצרים את ישראל נבע אמנם מהתנגדותם לפנימיותם של ישראל, אך ההופכיות הזו נצרכה גם לישראל עצמם: כדי שתתקיים בהם גזרתו של ה' להיבנות בארץ מצרים, הם היו צריכים למצוא בה התנגדות, ורק כך היו יכולים לבנות את התכונות המיוחדות להם. רק המפגש עם אומה הופכית להם, שתנגד להם, היה מוציא כל זאת מתוכם.

המהר"ל מציין את נקודת ההופכיות בכך שישראל היו מאוד גדורים ושמורים מזונות וזימה, ואילו מצרים היו שקועים באלה מאוד, ובכך הם הפוכים. בנקודה זאת יעמיק המהר"ל בהמשך.

במה מצרים הפכיים לישראל? מהותם העצמית של מצרים היא דבקות בזנות ובכל דבר מתועב, ומטבעם נמשכים אחר הזנות והתיעוב. לעומתם מהותם העצמית של ישראל, שהם זרע האבות, הקדושה וריחוק מן העריות, כמו שאמר עליהם הכתוב: שבטי י-ה עדות לישראל, כביכול צירף הקב"ה את שמו לשמם להעיד שהם בני אבותם.² ובאמת מצאנו שרק אישה אחת מישראל זינתה במצרים ופרסמה התורה ענינה, שנאמר: ויצא בן אישה ישראלית והוא בן איש מצרי, לידנו הכתוב שרק אישה זו זנתה. וכך דרשו חכמים במדרש רבה, על דור זה נאמר: גן נעול אחותי כלה, אמר רבי פנחס, גן נעול אלה הבתולות, גן נעול אלו הבעולות, מעין חתום אלו הזכרים. מכאן למדנו שישאל הם ההפך מהמצרים, שהמצרים דבוקים בזנות, וישראל מרוחקים מהזנות ומדבר ערווה. מכיון שנגזר שעבוד ועינוי לישראל, ואין דבר נפעל אלא מהפכו, לכן ראויים הם להשתעבד לאומה שמהותה הפוכה להם. זוהי סיבה אחת שבגללה השתעבדו ישראל דווקא למצרים.

[קורא הדרות מראש - ה' המזמן את המאורעות. הדר - המצריים והכנעניים.]

פרק ד

נושא הפרק: למה השתעבדו ישראל דווקא למצרים

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען, אשר אני מביא אתכם שמה, לא תעשו (ויקרא ת, ג). בספרי (תו"כ אחרי פרשה ט): מנין שלא היתה אמה באמות שהיו דרכיהם כמו מצרים? תלמוד לומר: כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. ומנין שהדור האחרון שהיו מקלקלים דרכיהם יותר מקלן? תלמוד לומר: אשר ישבתם בה לא תעשו. מנין שישבת ישראל גרמה להם כל המעשים האלו? תלמוד לומר: אשר ישבתם בה לא תעשו. מנין שלא היתה אמה מקלקלים דרכיהם יותר מן הכנענים? תלמוד לומר: וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. ומנין שהמקום שבאו שם ישראל מקלקלים ביותר מקלם? תלמוד לומר: אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. ומנין שביאתן של ישראל גרמה להם את כל מעשיהם האלו? תלמוד לומר: אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. רבי שמעון אומר: מי פעל ועשה? קורא הדרות מראש¹ (ישעיהו מא, ד). ראה את הדרו² ח"ב, שביבאו ישראל ויפרע מהם, עד כאן. מפני כי הדרבר מתפעל מהפכו, מצד שהוא הפכו לו פועל בו, ולא יתפעל הדרבר מעצמו. לך פאשר רצה השם יתברך שמו לקיים הגזרה שגזר על זרע אברהם (בראשית טו, א): כי גר יהיה זרעך ועבדים וענו אתם ארבע מאות שנה, לא היה זה אלא באמה שהם הפכים להם. כי מצד אשר הפכים להם יתקיים בישראל: ועבדים וענו אתם ארבע מאות שנה.

וענין שהם הפכים להם, כי עצמם של מצרים דבוקים בזנות וכל דבר תועב, ונמשכים בטבעם אחר הזנות ומעשים אשר הם תעובים. וישראל עצם שלהם זרע אמת, גדורים בעריות וקדושים ומבדלים מכל עריות, כמו שאמר הפתוב (תהילים קכב, ד): שבטי יה עדות לישראל, שהעיד שמו עליהם שהם בני אבותיהם.² ואחת היתה במצרים שזנתה ופרסמה הפתוב, שצאמר (ויקרא כו, א): ויצא בן אישה ישראלית והוא בן איש מצרי, מלמד שלא היתה בישראל רק זו, כדאיתא בויקרא רבה (פרשה לב, ה). ועליהם מפרש בקבלה (שיר השירים ד, א): גן נעול אחתי כלה, אמר רבי פנחס: גן נעול אלו הבתולות, גן נעול אלו הבעולות, מעין חתום אלו הזכרים. הרי כי ישראל הפכים למצרים, המצריים דבוקים בזנות וישראל מבדלים מן העריות ומן הזנות. ומאחר שגזר השם יתברך שעבוד וענוי על ישראל, והדרבר יתפעל מהפך שלו, לך ראוי שיהיה השעבוד באמה שהם הפכים להם. זהו ענין אהד שראוי לישראל להיותם משעבדים דוקא למצרים, כי לא יתפעל דבר כי אם מהפכו.

על הפסוק: כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו, וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו, דרשו חכמים בספרא. מנין שלא היתה אומה באומות שהיו דרכיה מקולקלות כשל מצרים? שנאמר: כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. ומנין שבדור האחרון היו מעשיהם מקולקלים יותר מכל הדורות? שנאמר: אשר ישבתם בה לא תעשו. ומנין שישבת ישראל בתוכם גרמה להם זאת? שנאמר: אשר ישבתם בה לא תעשו. מנין שלא היתה אומה שדרכיה מקולקלות יותר מאלו הכנענים? שנאמר: וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. ומנין שהמקום אשר הלכו ישראל מקולקל יותר משאר המקומות? שנאמר: אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. ומנין שביאת ישראל לשם היא שגרמה לכל מעשיהם? שנאמר: אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו. רבי שמעון אומר: מי פעל ועשה? קורא הדרות מראש. זימן הקב"ה דור חייב, כדי שיבואו ישראל ויפרעו מהם. ביאור דבריהם, ¹כל דבר נפעל ומושפע מדבר שהוא הפך ממנו, כי הניגוד גורם לפעולה ולהשפעה, ואין דבר נפעל ומושפע מעצמו. לכן כשרצה הקב"ה לקיים את הגזירה שגזר על זרעו של אברהם: כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים ועינו אותם ארבע מאות שנה, קיים את הגזירה באומה שהיא ההפך מהאומה הישראלית, כי לא יוכל להתקיים ועבדים ועינו אותם אלא באומה הפכית להם. מכיון שהאומה המצרית היא ההפך מהאומה הישראלית, לכן היא האומה ששעבדה ועינתה את ישראל.

שעבוד ישראל למצרים מפני שהם הפכיים להם

מצרים דבוקים בזנות ישראל דבוקים בקדושה

ביאורים

המהר"ל מבאר שנקודת היסוד של ישראל היא הקדושה וההתרחקות מזנות. לעומתם, מצרים שקועים בוימה וזנות. המהר"ל מבאר שפער זה איננו רק פער של הופכיות, אלא שתכונות אלו נובעות מתכונה שורשית יותר. הנביא יחזקאל (כג, כ) ממשיך את מצרים לחמורים: "אֲשֶׁר בָּשָׂר חֲמוּרִים בְּשָׂרָם". כלומר, תכונת הזנות נובעת מהטבע החומרי והבהמי. כנגדם ישראל, שמתרחקים ריחוק גמור מכך, משולים לצורה, כלומר לתוכן הרוחני אשר קובע את המשמעות של החומר. כמו שצורת המשולש קובעת את מיוחדותו כמשולש, וכן בעולם הצומח - תכונת הצמיחה מגדירה אותו כצומח ולא כדומם למרות שהצמיחה עצמה איננה נראית בכל רגע, כך בעולם האנושי - הרוחניות של האדם ותכונותיו הנפשיות הם הצורה, ואילו כוחות הגוף הם החומר אשר מושפע מהתכונות האלה.

המהר"ל מסביר שעם שעניינו הוא הצורה - כלומר, לתת את המשמעות הרוחנית - עניינו להופיע את השלמות האלוהית בעולם החומר. כאשר עם כזה איננו מסוגל לעשות כן, הוא בטל מעצמו. נראה שכאן המהר"ל מסביר בדרך נוספת מדוע ישראל השתעבדו דווקא למצרים: כשישראל היו במצב שהם עדיין לא עם, כשעדיין לא הגיעו לשישים ריבוא שווהי שלמותם, מציאותם לא יכולה הייתה להופיע כלל. מצב כזה הוא בעצם מצב של חוסר קיום, וממילא מקום ישיבתם המתאים הוא במצרים - מקום שהוא חומרי לחלוטין ואין קיום לצורה כלל. הסבר זה מתקשר לדברי המהר"ל בהמשך הפרק - כאשר ישראל יורדים, הם יורדים למקום הנמוך ביותר. כאשר עם ישראל חסר צורה רוחנית, כאשר הוא אינו נוהג כעם אלוהי שנועד להוביל את העולם ליעודו הרוחני - הוא לא נעשה עם רגיל אלא הוא מתבטל לחלוטין. עובדה זאת עוזרת לנו להבין מעט יותר את הסיבה לצרות ולייסורים שחוה עם ישראל במהלך הגלויות, והיא אף נותנת תקווה - כיוון שדווקא מצבים איומים אלה מגלים שמהותנו הפנימית היא נעלה ומרומומת.

הרחבות

• שלמות ישראל בשישים ריבוא (שש מאות אלף)

שְׁעֵדֶיךָ לֹא הָיוּ בְשִׁלְמוֹתָם עַד שֶׁהָיוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף, שֶׁזֶהוּ שְׁלֵמוֹת יִשְׂרָאֵל. המהר"ל מסביר כאן שצריך שש מאות אלף פרטים מישראל על מנת שתחול בהם נשמת ישראל הלאומית. לעניין זה של שישים ריבוא מישראל יש משמעות הלכתית, שהרואה שישים ריבוא מישראל מברך ברכה מיוחדת. הגמרא במסכת ברכות [חג]. אומר: "ואמר רב המנונא: הוואה אוכלוסא (חיל גדול, רש"י) ישראל, אומר: ברוך חכם הרזים. שאין דעתם דומה זה לזה, ואין פרצופיהן דומים זה לזה... תנא: אין אוכלוסא פחותה משישים רבוא."

משמעות הברכה על פי רש"י שם היא שה' יודע מה שלבלו של כל אחד מהם, אף-על-פי שלכל אחד דעת מיוחדת משלו.

אמנם הרב קוק מסביר שחכמת חכם הרזים היא שהוא מאחד את כל פרטי הדעות השונות זו מזו לאומה אחת. "הכילות הלאומית, שמתאחדים על ידה כל פרטי האוכלוסא באחדות נפלאה, בחכמת חכם הרזים יתברך" [עולת ראה שפז-שפח].

בהלכה זו נחלקו הרמב"ם והטור. הרמב"ם כותב שמברך רק על שישים ריבוא "בארץ ישראל" [הלכות ברכות י, יא] ואילו הטור, והשולחן ערוך בעקבותיו, לא הזכירו שזה דווקא בארץ ישראל [אורח חיים רכז, ה]. אך הרב צבי יהודה קוק [עולת ראה שפז] פסק שמברכים דווקא בארץ ישראל, על פי דברי עולא בגמרא [שם]: "קטיטן - אין אוכלוסא בבבל" - ופירש הרב קוק שישראל נקראים אומה דווקא בארץ ישראל, ועל כן אפילו אם רואה שישים ריבוא בחו"ל אינו מברך: "הארץ ארץ הקדושה, רק היא שבעזרתה... נתראה בתור עם, שהוא המוכן של אוכלוסא" [עולת ראה שם].

לעילוי נשמת מרן הגאון הרב מרדכי אליהו בן מזל זצוק"ל לעילוי נשמת שאשא שרה בת ר' נתן נטע ורבקה ע"ה

ולא יצא אל הפועל חסר. הצורה הרוחנית היא ההפך מהחומר, שלמות שאין בה חסרון, ולכן כאשר יש חסרון בצורה, כאילו אין היא קיימת כלל. עם ישראל הוא בחינת הצורה הרוחנית, לכן כאשר יש חסרון בצורתם הם נחשבים כאינם במציאות. לכן כשהיו במצרים, קודם שהיו בשלמותם, כלומר, לפני שהיו שש מאות אלף נפש, שזו צורתם השלמה, נחשבו כאילו אינם קיימים במציאות. לכן היו ישראל משועבדים תחת המצרים שמהותם חומרית, ובוזה מציאותם בטלה, כי המציאות השפלה ביותר היא המציאות החומרית. על כן כדי לבטל את ישראל חסרי הצורה הרוחנית השלמה היו צריכים להשתעבד דווקא תחת יד מצרים.

וְעוֹד יש בזה סתרי החכמה, מה שהיו ישראל משעבדים דווקא למצרים ולא במקום אחר, וזה כְּאֲשֶׁר אָמְרָנוּ, כי המצרים הם דְּבוּקִים בַּזְנוּת, וְיָדוּעַ כי הנִמְשָׁךְ אחר הזְנוּת הוא הנִמְשָׁךְ אחר החֲמוּר וּמַעֲשֵׂה בְהֵמָה. ולפיכך אִמְרָה תּוֹרָה בְּמִנְחַת סוּטָה שֶׁיְהִיא קִרְבָּנָה שְׁעוֹרִין (במדבר ה, טו), לְפִי שֶׁהִיא עֲשֵׂתָה מַעֲשֵׂה בְהֵמָה לְכָף קִרְבָּנָה מֵאֹכֵל בְּהֵמָה, כי עֵינֵי הַזְנוּת הוּא מִתְאַוֶּת הַגּוֹף. וְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם נְבִדָּלִים וְקְדוּשִׁים מִן הָעֲרִיזוֹת, זֶהוּ מִפְּנֵי שֶׁהֵם נִמְשָׁכִים אַחַר הַצּוּרָה, שֶׁהִיא קְדוּשָׁה וְנִבְדָּלָת מִן עֵינֵי הַחֲמוּר. וּבִשְׂבִיל זֶה קָרָא יְחִזְקֵאל אֶת מִצְרַיִם חֲמוּרִים (יחזקאל כג, ט): אֲשֶׁר בָּשָׂר חֲמוּרִים בְּשָׂרָם, לְהוֹדִיעַ פִּי עֵינֵי מִצְרַיִם חֲמוּרִים, וְכָל פְּעֻלָּתָם נִמְשָׁךְ אַחַר זֶה. וּבִבְרָאשִׁית רַבָּה פְּרָשַׁת וַיְחִי (פרשה צו, ח): אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם, שֶׁלֹּא יִפְדוּ בִּי הַמִּצְרַיִם שֶׁהֵם מִשְׁתַּחֲוִים לְשֵׁה וְאֵנִי נִמְשָׁלְתִּי בְשֵׁה, שֶׁה פְּזוּרָה יִשְׂרָאֵל (ידימיהו נ, ט), בְּמִצְרַיִם כְּתִיב: אֲשֶׁר בָּשָׂר חֲמוּרִים בְּשָׂרָם, וְכָתִיב (שמות לד, ט): וּפְטַר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְשֵׁה, עַד כָּאן. וּבִשְׂמוֹת רַבָּה בְּפְרָשַׁת בֹּא (פרשה יח, ט):

הַרְבֵּה נְסִים עָשָׂה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עִם יִשְׂרָאֵל, הֵרַג בְּכוּרֵי בְהֵמָה, שֶׁהֵם מְשׁוּלִים לְבֵהֵמָה, שְׁנֶאֱמָר: אֲשֶׁר בָּשָׂר חֲמוּרִים בְּשָׂרָם, עַד כָּאן. וְהִנֵּה תִמְצָא פִּי מִצְרַיִם דּוֹמִים וְנִמְשָׁלִים לְעֵינֵי הַחֲמוּר, וְיִשְׂרָאֵל הֵם נִמְשָׁלִים לְעֵינֵי הַצּוּרָה, וְלִכְף הַמִּצְרַיִם נִמְשָׁכִים אַחַר הָרְאוּי לָהֶם, וְיִשְׂרָאֵל אַחַר מָה שֶׁרְאוּ לָהֶם מִצַּד עֲצָמָם, שֶׁהֵם קְדוּשִׁים וּמְבִדָּלִים בְּעֲצָמָם מִכָּל עֲרִיזוֹת.

וְכֹאֲשֶׁר תְּבִין זֶה הֵיטֵב, יש לך להבין כי החומר מציאות פחות, כי הוא דָּבָר חָסֵר בְּמָה שֶׁהוּא חָסֵר הַצּוּרָה שֶׁעַל יְדֵהָ הַמִּצְרַיִמוֹת בְּפֶעֶל, כי החומר נִחְשָׁב בְּכַח, וְכָל כַּח בְּשִׂבִיל שְׂאִינוּ בְּפֶעֶל הוּא חָסֵר. וְהַצּוּרָה הִיא הַפֶּךָ זֶה, שֶׁהִיא שְׁלֵמוֹת וְאֵין חֲסֵרוֹן בָּהּ כְּלָל. וְיִשְׂרָאֵל בְּעִבּוֹר שֶׁעָצַם שְׁלֵהֶם בְּמִדְרַגַּת צוּרָה נְבִדָּלָת שְׁלֵמָה, לְכָף אִם אֵין לִיִּשְׂרָאֵל עֵינֵי הָרְאוּי לַצּוּרָה כְּאֵלוֹ אֵין לָהֶם מִצְיָאוֹת כְּלָל, כִּי זֶהוּ עֵינֵי הַצּוּרָה הַנְּבִדָּלָת אֲשֶׁר אֵין בָּהּ חֲסֵרוֹן וְהִיא שְׁלֵמָה, וְאִם יש בָּהּ חֲסֵרוֹן כְּאֵלוֹ אֵין כָּאֵין צוּרָה נְבִדָּלָת. וְלִכְף כְּאֲשֶׁר לֹא הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּשְׁלֵמוֹתָם כְּאֲשֶׁר הָיוּ בְּמִצְרַיִם, שֶׁעֲדֵיךָ לֹא הָיוּ בְּשְׁלֵמוֹתָם עַד שֶׁהָיוּ שֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלֶף, שֶׁזֶהוּ שְׁלֵמוֹת יִשְׂרָאֵל, הָיוּ יִשְׂרָאֵל כְּאֵלוֹ לֹא הָיוּ לָהֶם מִצְיָאוֹת כְּלָל. כִּי עֵינֵי הַצּוּרָה שֶׁהִיא שְׁלֵמָה, וְאִם אֵינָה שְׁלֵמָה אֵין לָהּ עֵינֵי הַצּוּרָה, וְלִכְף הָיוּ מִשְׁעֲבָדִים תַּחַת יַד מִצְרַיִם, וְזֶה הָיוּ כְּאֵלוֹ לֹא הָיוּ לָהֶם כְּלָל מִצְיָאוֹת. כִּי אֵין דְּבָר שֶׁמִּצְיָאוֹתוֹ יוֹתֵר פְּחוּת כְּמוֹ הַחֲמוּר. וּבְמָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מִשְׁעֲבָדִים לְאֵמָה כְּמוֹ זֹאת, שְׂאֵין מִצְיָאוֹת יוֹתֵר פְּחוּת כְּמוֹ הֵם, הָרִי כְּאֵלוֹ אֵין לָהֶם מִצְיָאוֹת כְּלָל. וְדָבָר זֶה מִטְעֵם אֲשֶׁר אָמְרָנוּ לְמַעֲלָה, בְּעִבּוֹר שֶׁעָצַם יִשְׂרָאֵל צוּרָה נְבִדָּלָת שֶׁהִיא שְׁלֵמָה, וּבְעִבּוֹר שֶׁלֹּא הָיוּ שְׁלֵמִים אֵין לָהֶם מִצְיָאוֹת, וְלִכְף נִשְׁתַּעֲבְדוּ בְּמִצְרַיִם דּוֹקָא.

ויש הסבר נוסף, על פי סתרי החכמה, מדוע השתעבדו ישראל דווקא למצרים ולא לעם אחר. בארנו למעלה כי מצרים דבקים בזנות, והדבק בזנות דבק בחומריות ונבעים בהמיים. זו הסיבה שאמרה תורה שמנחת הסוטה באה מן השעורים, שהם מאכל בהמה, כי הזנות באה מתאוות הגוף החומרי. ישראל שהם קדושים ורחוקים מהזנות דבקים במעלת הצורה, שהיא עניין רוחני הנבדל מהחומר. מטעם זה כינה יחזקאל את מצרים חמורים, שנאמר: אשר בשר חמורים בשרם, כדי להורות שהמצרים חמוריים וכל מעשיהם נובעים ממהותם זו. ואמרו חכמים בבראשית רבה בפרשת ויחי, בקש יעקב מיוסף: אל נא תקברני במצרים, שלא ייפדו בי המצרים, כפדיון פטר חמור הנפדה בשה, שהם משתחוים לשה ואני נמשלתי לשה, שנאמר: שש פזורה ישראל, ובמצרים נאמר: אשר בשר חמורים בשרם, ונאמר: ופטר חמור תפדה בשה. ובשמות רבה בפרשת בא אמרו: הרבה ניסים עשה הקב"ה עם ישראל, הרג בכורי בהמה, שהם משולים לבהמה, שנאמר: אשר בשר חמורים בשרם. נמצאו למדים כי מצרים משולים לחומר, וישראל משולים לצורה הרוחנית. לכן כל אחת מאומות אלו נמשכת אחר מהותה, המצרים אחר החומריות והעריות וישראל אל הקדושה ופרישות מן הערווה.

לאחר שהבנו את ההבדל המהותי שבין ישראל למצרים, עלינו להבין שהחומר מציאות שפלה מפני שהוא מציאות חסרה, לפי ששלמותו תלויה בצורה המשלימה אותו. כלומר, לחומר הגולמי יש אפשרות לקבל צורות שונות, וכאשר הוא מקבל צורה הוא יוצא אל הפועל, הרי שהצורה נותנת לחומר את המציאות בפועל וכל זמן שאין לו צורה הוא מציאות בכח ולא בפועל, וכל מה שבכח

הקדמה

מי היה משה רבנו? מדוע דווקא הוא מושיעם של ישראל ומקבל התורה?

בפרק זה נלמד על מעלתו של משה רבנו.

לאורך כל הדורות התייחס עם ישראל למשה רבנו באופן מיוחד. זהו נביא שלא היה ולא יהיה כמותו - 'ולא קם נביא עוד בישראל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדָעוּ ה' פְּנִים אֶל פְּנִים' [דברים לד, י]. הרמב"ם אף כתב שידיעה זו היא מעיקרי האמונה, והסביר שמשה התרומם מעל הדרגה האנושית אל דרגת המלאכים [פירוש המשנה לרמב"ם, מסכת סנהדרין, בהקדמה לפרק י]. התורה מקדישה פסוקים לא מעטים לסיפורו של משה. המהר"ל לומד מתוך פסוקי התורה ודרשות חז"ל עליהם על נשמתו המיוחדת של משה. משה רבנו מגלה בעולם את נשמת העולם, את המשמעות והמגמה שלשמן נברא העולם.

לאורך ההיסטוריה כולה, נשמת העולם מובילה מאחורי הקלעים את כל התהליכים העולמיים, ומקדמת את העולם למימוש הרצון האלוהי הטמון בו. ביציאת מצרים פרצה נשמת העולם מאחורי הקלעים אל קדמת הבמה - דרך אישיותו של משה רבנו. מתוך משה היא פעלה בגלוי, באותיות ובמופתים, למען יצירת העם האלוהי.

ביאורים

התורה מספרת שבת פרעה מסרה את משה לאמו שתניקהו, והיא החזירה אותו בסוף תקופת ההנקה כשהוא 'גדול'. גדלות זו לא מתפרשת בפסוק כשלב של סיום הניקה, ולכן היא מובנת כגדלות מושלמת. מכאן למד המדרש שמשה גדל באופן שונה מדרך בני האדם, הגדלים בקצב איטי ובשליבים. אין כאן ידיעה טכנית בלבד, אלא לימוד עמוק על מהותו של משה.

כל אדם בעולם הוא חלק מן האנושות, ויש לו תפקיד שבו הוא מקדם את האנושות אל יעדה. חלקיות זו מתבטאת בכך שלכל אדם יש נפש פרטית מיוחדת ושונה מחברו: "שאין דעתם דומה זה לזה, ואין פרצופיהן דומים זה לזה" [ברכות נח.]. כל אדם חלקי גם מתפתח באופן של חלקים ושליבים, כך שכל ימי חייו הם שלבים של גדילתו. לעומת זאת משה רבנו אינו חלק מהאנושות אלא הוא במדרגת כלל האנושות. הוא כולל בתוכו את הכול, ועל כן הוא אינו מתפתח בשליבים, אלא גדל מיד לשלמותו. לכן אמרו חכמינו שגובהו של משה עשר אמות, שהרי עשר הוא המספר שכולל את הפרטים לדבר אחד. מאחד עד תשע אלה מספרים פרטיים, ועשר הוא יחידה אחת מצד אחד, אך כולל את כולם מצד שני. כך משה כולל בנשמתו את הכול. הוא האיש שדרכו יגלה הבורא לכלל אנשי העולם את ייעודם.

ב'באר הגולה' [באר חמישי] הסביר המהר"ל שגם אם מבחינה היסטורית-עובדתית אין זה ברור שבפועל היה גובהו כך, כוונת חז"ל היא שמצד נשמתו הכוללת-כול היה ראוי להיות כך, אלא שיש הבדל בין הפוטנציאל שטמון ברובד הנשמתי לבין ההתגשמות שלו בעולם החומר, שתלויה בפרטים נוספים.

פרק יח

נושא הפרק: תחילת דרכו של משה

משה גדל שלא כדרך הטבע לפי שאינו אדם פרטי כשאר בני האדם

ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה (שמות ב, י). **דָּרָשׁוּ בַּמִּדְבָּר** (שמות רבה פרשה א, כו): כ"ד חֲדָשׁ, וְיָאָתָּ אֲמֹרֶת וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד! אֵלָּא כִּלְמַד שֶׁהָיָה גָדֵל שְׁלֹא כְּדֶרֶךְ כָּל הָאָרֶץ. פְּרוּשׁ, דְּגַבֵּי יִצְחָק קִיֵּיב (בראשית כא, ח): וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגְמַל, הַפְּתוּב מִפְּרֵשׁ גְּדוּל זֶה שֶׁהָיָה גְּדוּל עַד שֶׁהָיָה רָאוּי לְהִגְמֹל, אֲבָל גְּדוּל הַיֶּלֶד הָיָה שְׁלֹא כְּמִנְהַגוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְהוּא דָּבָר נִפְלָא עַל מֹשֶׁה רַבְּנוּ עֲלֵיו הַשְּׁלוֹם, לְהוֹרוֹת מִדְּרַגַּת מֹשֶׁה. וְזֶה כִּי בְּנֵי אָדָם אֲשֶׁר נִכְלָלִים בְּכָלֵל אֶחָד מִפְּנֵי שֶׁכָּל אֶחָד חֵלֵק מִן הַכָּלֵל, לְכַךְ גְּדוּל שְׁלֹו כְּמוֹ הַחֵלֶק שֶׁאִינוּ בְּשִׁלְמוֹתוֹ, כִּי הַחֵלֶק בְּמֵה שֶׁהוּא חֵלֵק אִינוּ בְּעֶצְמוֹ דָּבָר שְׁלֵם. אֲבָל מֹשֶׁה רַבְּנוּ עֲלֵיו הַשְּׁלוֹם נִבְדַּל הָיָה מִכָּל הַבְּרִיּוֹת, לְכַךְ לֹא הָיָה הוּא חֵלֵק מִן הַכָּלֵל, וּבִשְׂבִיל כֶּף הָיָה קוֹמָתוֹ שְׁלֵמָה. וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוּם לְבְרָכָה, כִּי הָיָה קוֹמַת מֹשֶׁה רַבְּנוּ עֲלֵיו הַשְּׁלוֹם י' אֲמוֹת, כְּדֹאִיתָא בְּפֶרֶק הַמְּצַנִּיעַ (שבת צב, א) וּבְפֶרֶק מוֹמִיָּן אֱלוֹ (בכורות מו, א), כִּי מִפְּנֵי שֶׁלֹא הָיָה מֹשֶׁה רַבְּנוּ עֲלֵיו הַשְּׁלוֹם אָדָם פְּרָטִי, שֶׁכָּל פְּרָטִי נִכְלָל תַּחַת הַכָּלֵל וְהוּא לֹא הָיָה נִכְלָל עִם הַכָּלֵל, לְכַךְ לֹא הָיָה קוֹמָתוֹ פְּרָטִית כְּשָׂאָר בְּנֵי אָדָם שֶׁהֵם פְּרָטִים, לְכַךְ קוֹמָתָם פְּרָטִית, וּמִסְפָּר י' הוּא מִסְפָּר כָּלִי. וְעִנְיָן זֶה, שֶׁהָיָה קוֹמָתוֹ עֶשֶׂר אֲמוֹת, אִין כָּאן מְקוֹמוֹ לְבָאָר, שֶׁכָּל דָּבָר זֶה נִתְבָּאָר בְּסִפְרָא בְּאָר הַגּוֹלָה (באר ה) כְּאֲשֶׁר תִּרְאֶה שְׁעוֹר מְפֻלָּג יוֹצֵא מִן הַשְּׁעוֹר. גַּם יֵשׁ לָךְ לְהַבִּין זֶה מֵמָה שֶׁהִתְבָּאָר לְמַעְלָה°, אֲצֵל שְׁהִיוּ יוֹלְדִים שִׁשִּׁים בְּכֶרֶס אֶחָד.

ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה. דרשו במדרש: שהיה בן כ"ד חודשים, א"ם כן מדוע נאמר: ויגדל הילד, הרי עדיין אינו ילד? אלא ללמד שגדל שלא כדרך שאר ילדים. פירוש: לגבי יצחק נאמר: ויגדל הילד ויגמל, הכתוב מפרש שגדל עד שנגמל, ואילו אצל משה נאמר רק שגדל, בלי פירוט, משמע שגדל עד שהיה לילד, והרי עדיין לא היה ילד אלא בן כ"ד חודשים בלבד! לכן דרשו, שהכתוב מלמד שגדל שלא על פי טבע העולם. אלו דברים נפלאים, המורים על מעלת משה רבנו עליו השלום. כל בני האדם נכללים בכלל אחד, מפני שכל אחד מבני האדם הוא חלק מהכלל. לכן תהליך הגדילה של כל אחד מבני האדם אינו שלם, בהיותו חלק מן השלם ולא שלם בפני עצמו. אבל משה רבנו עליו השלום נבדל משאר בני האדם, כי איננו חלק אלא שלם בפני עצמו, לכן הייתה קומתו שלמה. זו כוונת חכמינו ז"ל, שאמרו במסכת שבת ובמסכת בכורות שהייתה קומתו של משה עשר אמות. המספר עשר מבטא את הכלליות, לפי שהוא מאחד את כל הפרטים. קומתו של משה לא הייתה פרטית כשאר בני האדם, אלא כללית, לכן אמרו חכמים שהיה גובהו עשר אמות. אין כאן המקום לבאר עניין זה, ובבאר הגולה בבאר החמישי, התבאר דברי חכמים כאשר תיארו דבר בשיעור מופלג יוצא מהשיעור הרגיל. גם עליך להבין ענין היות משה כללי ממה שהתבאר למעלה, שהיו יולדות שישים בכרס אחת.

[מְפֻלָּג - חריג, מוגזם. לְמַעְלָה - בפרק יב.]

